

1-SINF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH

Yigitaliyeva Shohsanamxon Isag‘ali qizi

*Qo‘qon davlat universiteti, Filologiya fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Musayeva Shohistaxon Habibulla qizi

*Qo‘qon davlat universiteti Magistratura
bo‘limi 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim bosqichining dastlabki davri — 1-sinfda o‘qish savodxonligini shakllantirish muammosi ko‘rib chiqilgan. O‘qish savodxonligining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy qismlari tahlil qilingan, shuningdek savod o‘rgatish darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishning amaliy yo‘llari yoritilgan.

Abstract. This article examines the issue of developing reading literacy in the first grade, which is the initial stage of primary education. The essence and content of reading literacy, as well as its main components, are analyzed. In addition, practical ways of organizing literacy instruction lessons through interactive teaching methods are discussed.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, interfaol metodlar, boshlang‘ich ta’lim, savod o‘rgatish, 1-sinf, didaktik o‘yin, klaster, hamkorlikda o‘qitish.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, axborot oqimining tezkor o‘sishi har bir shaxsdan matn bilan erkin ishlash, olingan axborotni tahlil qilish, sharhlash va amalda qo‘llash ko‘nikmasini talab etmoqda. Aynan shu boradagi ko‘nikmalar majmuasi “o‘qish savodxonligi” tushunchasi orqali ifodalanadi va xalqaro PISA, PIRLS kabi baholash tadqiqotlarida bu ko‘rsatkich davlatlar ta’lim tizimi sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri sifatida qaraladi [12].

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standartlarida ham o‘quvchilarda o‘qish savodxonligini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan [1, 2]. O‘qish savodxonligining poydevori aynan boshlang‘ich, xususan 1-sinf davrida qo‘yiladi. Bu davrda bola tovush va harflarni tanishdan boshlab, bo‘g‘in, so‘z, gap va kichik matnlarni ongli o‘qish bosqichiga o‘tadi. Shu sababli savod o‘rgatish darslarini qanday tashkil etish, qaysi metod va vositalardan foydalanish masalasi metodika fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

An‘anaviy, faqat o‘qituvchi tomonidan tushuntirish va takrorlashga asoslangan darslar bugungi kun o‘quvchisining qiziqishini to‘liq qondira olmaydi, bolaning faolligini, mustaqil fikrlash va hamkorlik ko‘nikmalarini yetarli darajada rivojlantirmaydi [7]. Bunday vaziyatda interfaol metodlar — ya’ni o‘quvchini bilim olish jarayonining passiv kuzatuvchisidan faol ishtirokchisiga aylantiruvchi usullar muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — 1-sinfda o‘qish savodxonligini shakllantirish darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishning nazariy-metodik asoslarini, shuningdek amaliyotda qo‘llash yo‘llarini ochib berishdan iborat.

O‘qish savodxonligi deganda shaxsning yozma matnni to‘g‘ri, tez va ongli idrok etish, uning mazmunini tushunish, undagi axborotni qayta ishlash va hayotiy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati tushuniladi [9]. Boshlang‘ich sinf metodikasida o‘qish savodxonligi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat deb qaraladi: texnik o‘qish (harf-tovush munosabati, bo‘g‘inlab va so‘zma-so‘z o‘qish texnikasi), ongli o‘qish (matn mazmunini tushunish), to‘g‘ri o‘qish (xatosiz o‘qish) va ifodali o‘qish (ohang, urg‘u, pauzalarga rioya qilish).

1-sinfda bu jarayon savod o‘rgatish davri (alifbe davri) bilan chambarchas bog‘liq [3]. Bu davrda o‘quvchi avval tovushlarni ajratish va tahlil qilish, so‘ngra ularga mos harflarni o‘rganish, bo‘g‘in va so‘z tuzish, nihoyat oddiy gap va kichik matnlarni o‘qish bosqichlaridan o‘tadi. Har bir bosqich o‘quvchidan diqqat, xotira, fonematik eshitish va qo‘l-ko‘z koordinatsiyasini talab etadi, shu bois bu davrda qo‘llaniladigan metodlar bolaning yosh xususiyatlariga — o‘yinga moyilligi, qisqa diqqat konsentratsiyasi, harakatga ehtiyojiga mos bo‘lishi zarur.

Interfaol metod — ta’lim jarayonini o‘quvchi va o‘qituvchi, shuningdek o‘quvchilarning o‘zaro hamkorligi asosida tashkil etish usulidir [4, 5]. Bunday metodlarda o‘quvchi bilimni tayyor holda qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil izlab topuvchi, kashf etuvchi, fikr almashuvchi faol shaxsga aylanadi.

Interfaol metodlarning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat: o‘quvchining darsga bo‘lgan qiziqishi va ichki motivatsiyasi oshadi; bolalar o‘rtasida hamkorlik, bir-birini tinglash va o‘z fikrini bildirish ko‘nikmalari shakllanadi; bilim mustahkam va uzoq muddatli xotirada saqlanadi, chunki u faol harakat va his-tuyg‘u orqali o‘zlashtiriladi; har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish imkoniyati kengayadi; dars jarayoni jonli, hissiy va o‘yin shaklida kechganligi sababli charchoq kamayadi [7].

Quyida 1-sinfda savod o‘rgatish davrida amaliyotda sinab ko‘rilgan va yuqori samara bergan interfaol metodlar tahlil qilingan [6].

Klaster metodi. Klaster — markaziy tushuncha atrofida unga bog‘liq fikr va so‘zlarni grafik tarzda joylashtirish usulidir. 1-sinfda bu metoddan, masalan, o‘rganilgan harf yoki tovush markazga yozilib, shu tovush bilan boshlanadigan so‘zlar yoki shu harf ishtirok etgan bo‘g‘inlar atrofiga joylashtiriladi. Bu usul harf-tovush bog‘liqligini mustahkamlash va so‘z boyligini kengaytirishga xizmat qiladi.

“Bilaman — Bilishni xohlayman — Bildim” (BBB) jadvali. Yangi matn yoki mavzu bilan tanishishdan oldin o‘quvchilardan mavzu yuzasidan nimani bilishlari, nimani bilishni xohlashlari so‘raladi, matn o‘qib bo‘linganidan so‘ng esa nimani bilib olganlari muhokama qilinadi. Bu metod o‘quvchida matnga nisbatan ongli munosabat va oldindan kutish (prognozlash) ko‘nikmasini shakllantiradi.

Aqliy hujum. O‘qituvchi tomonidan berilgan rasm, harf yoki kalit so‘z asosida o‘quvchilar tezkor tarzda o‘z fikr va taxminlarini bildiradilar. Masalan, rasmga qarab “Bu qanday tovush bilan boshlanadi?”, “Yana qaysi so‘zlar shu tovush bilan boshlanadi?” kabi savollar orqali bolalarning faolligi va lug‘at boyligi rag‘batlantiriladi.

Didaktik o‘yinlar. “Sehrli sandiq”, “Kim tezkor”, “Bo‘g‘inlarni topib ol”, “Adashgan harflar” kabi o‘yinlar orqali harf va tovushlarni tanish, bo‘g‘in va so‘z tuzish mashqlari o‘yin

shaklida bajariladi. O‘yin orqali berilgan topshiriq bola tomonidan zo‘riqishsiz, qiziqish bilan bajariladi, bu esa bilimning mustahkam o‘zlashtirilishiga olib keladi [10].

Rolli o‘yinlar va dramatizatsiya. O‘qilgan kichik matn yoki ertak qahramonlarining harakatlarini o‘quvchilar o‘zlari ijro etadilar yoki sahnalashtiradilar. Bu usul matn mazmunini chuqur tushunish, nutq va ifodali o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi [11].

Juftlikda va kichik guruhlarda ishlash. O‘quvchilar juft yoki kichik guruhlarda bir-biriga so‘z va bo‘g‘inlarni o‘qib berish, topshiriqni birgalikda bajarish orqali o‘zaro hamkorlik va o‘zaro nazorat ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu, ayniqsa, kuchsiz o‘quvchilarni kuchli o‘quvchilar yordamida darsga jalb etishda samarali.

Bo‘g‘in va so‘z konstruktorlari, loto o‘yinlari. Kartochka, magnit harflar, bo‘g‘in bo‘laklaridan foydalanib so‘z “yig‘ish” mashqlari bolaning amaliy-harakatli faoliyatini ta‘minlaydi, bu esa kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun ayniqsa muhim, chunki ularda tafakkur ko‘pincha amaliy harakat orqali rivojlanadi.

Multimedia va AKT vositalari. Interaktiv taxta, animatsion taqdimotlar, audio-video materiallar yordamida tovush va harflarni tanishtirish, qisqa multimedia o‘yinlari orqali mashq qildirish darsni yanada jonli va ko‘rgazmali qiladi.

Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan dars odatda quyidagi bosqichlardan iborat bo‘ladi: tashkiliy va motivatsion bosqich (o‘quvchini darsga jalb etish, qiziqish uyg‘otish); yangi mavzuni faol usullar orqali taqdim etish; mashq va mustahkamlash bosqichi, bunda aynan yuqorida sanab o‘tilgan interfaol metodlardan foydalaniladi; refleksiya va baholash bosqichi, bunda o‘quvchilar o‘z faoliyatlarini, nima o‘rganganliklarini mulohaza qiladilar [8].

Bunday darsni tashkil etishda o‘qituvchining roli ham o‘zgaradi — u bilim beruvchi emas, balki jarayonni yo‘naltiruvchi, har bir bolaga individual yondashuvni ta‘minlovchi fasilitatorga aylanadi [13]. Shuningdek, metodlarni tanlashda bolalarning yosh va individual xususiyatlari, sinfdagi o‘quvchilar soni, mavjud didaktik vositalar hisobga olinishi, har bir darsda 2–3 tadan ortiq bo‘lmagan metoddan foydalanish (ortiqcha xilma-xillik diqqatni chalg‘itishi mumkin) tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, 1-sinfda o‘qish savodxonligini shakllantirish — bolaning butun keyingi ta‘lim faoliyati uchun mustahkam zamin yaratuvchi muhim pedagogik vazifadir. Bu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun an‘anaviy metodlar bilan bir qatorda klaster, BBB jadvali, aqliy hujum, didaktik va rolli o‘yinlar, hamkorlikda ishlash kabi interfaol metodlardan tizimli va o‘ylangan tarzda foydalanish katta samara beradi.

Interfaol metodlar bolaning faolligini, qiziqishini, mustaqil fikrlash va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan birga, o‘qish savodxonligining barcha tarkibiy qismlari — to‘g‘ri, tez, ongli va ifodali o‘qish ko‘nikmalarini uyg‘un tarzda shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ushbu metodlarni mavzu mazmuni, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va sinf sharoitiga moslab qo‘llashlari tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligi. Boshlang‘ich ta‘lim davlat ta‘lim standarti va o‘quv dasturlari. – Toshkent: Respublika ta‘lim markazi (so‘nggi nashr).

3. 1-sinf “Alifbe” darsligi va unga doir metodik qo‘llanma. – Toshkent (so‘nggi nashr).
4. Vygotsky L.S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi (qayta nashr).
5. Dewey J. Ta’lim va tajriba. – Toshkent (tarjima nashri).
6. Ibrohimov A., G‘ulomova X. Boshlang‘ich sinflarda ona tili va o‘qish darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish. – Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S. Pedagogik texnologiya: mohiyati va amaliyoti. – Toshkent: O‘qituvchi.
8. Ziyomuhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
9. Tojiboyeva D. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini shakllantirish metodikasi. – Toshkent.
10. “Xalq ta’limi” jurnali. Boshlang‘ich ta’lim metodikasiga oid maqolalar to‘plami.
11. “Pedagogik mahorat” ilmiy-metodik jurnali. Savod o‘rgatish metodikasiga bag‘ishlangan sonlari.
12. PISA va PIRLS xalqaro tadqiqotlari bo‘yicha tahliliy hisobotlar (rasmiy manbalar asosida).
13. Tolipova J.O‘., Sharipova D. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasi. – Toshkent: Fan.